

О. Гончарова-Парфьонова,
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Ю. Таратинов,
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОВОКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Постановка проблеми. Проблема кримінальної відповідальності за провокацію кримінального правопорушення щодо неповнолітніх є надзвичайно актуальною в умовах сьогодення, оскільки залучення неповнолітніх до злочинної діяльності має особливо серйозні наслідки для їхнього морального та психічного розвитку. Питання кримінальної відповідальності за провокацію таких дій є важливим аспектом кримінального права, який потребує детального аналізу, адже неповнолітні є особливо вразливою категорією осіб, а наслідки залучення їх до протиправної діяльності можуть призвести до тривалих деструктивних змін у їхньому житті.

У багатьох правових системах передбачено особливі заходи захисту прав неповнолітніх та специфічні форми відповідальності за правопорушення проти них. Водночас не всі країни мають чітке правове регулювання стосовно провокації кримінальних правопорушень, де фігурують неповнолітні. Постає питання, як законодавство та правоохоронна система мають реагувати на дії, що створюють умови для злочинної поведінки серед неповнолітніх та сприяють їх залученню до правопорушень. Різні підходи до визначення та оцінки провокації правопорушень, а також

до кримінально-правових заходів щодо осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність, свідчать про необхідність подальшого аналізу й порівняння законодавчих моделей.

Дослідження цієї проблеми також актуальне у світлі потреби захисту неповнолітніх у цифрову епоху, коли технології надають нові можливості для здійснення провокації та маніпуляції дітьми. У зв'язку з цим актуально дослідити, як кримінальне законодавство може відповідати на виклики, пов'язані з новими формами залучення неповнолітніх до правопорушень через цифрові засоби, а також забезпечити адекватний захист та підтримку неповнолітніх, що стали жертвами провокації.

Отже, проблема полягає у відсутності чітких і єдиних підходів до кримінальної відповідальності за провокацію правопорушень щодо неповнолітніх, особливо в контексті сучасних умов.

Метою дослідження є виявлення та аналіз специфічних аспектів кримінальної відповідальності за провокацію кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх, визначення правових підходів до кваліфікації таких діянь, а також вивчення судової практики для виявлення проблемних питань і можливих шляхів удосконалення законодавства в цій сфері.

моральному розвитку. Це положення накладає на всі органи влади обов'язок забезпечувати належний захист інтересів дітей, включаючи запобігання залученню неповнолітніх до злочинної діяльності або їх провокації до правопорушень [12].

ККУ містить положення, що враховують особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та захищають їх від негативного впливу з боку дорослих. Зокрема, КК України містить кілька ключових статей, що сприяють захисту неповнолітніх у контексті кримінальних правопорушень: ст.ст. 300, 301, 304, 307, 309, 314, 315, 317 ККУ тощо.

Законодавчі норми, спрямовані на захист неповнолітніх, повинні ефективно реалізуватися через правозастосування. У кримінальних справах за участю неповнолітніх обов'язковим є врахування вікових особливостей, можливого психологічного тиску та впливу, якому вони можуть піддаватися з боку дорослих. Судова практика також передбачає посилені захист неповнолітніх через спеціальні процедури досудового розслідування та окремі механізми в ході судового процесу (наприклад, присутність психолога або соціального працівника, уникнення психологічного тиску під час допиту).

Кваліфікація провокації правопорушення щодо неповнолітнього має свою специфіку, зумовлену особливим статусом неповнолітніх як вразливої категорії населення. Провокація правопорушення, за своєю суттю, є дією, спрямованою на спонукання іншої особи до вчинення злочинних дій, часто з метою подальшого викриття або дискредитації. Однак коли йдеться про неповнолітніх, ці дії можуть набувати особливого соціального та правового значення через підвищену вразливість молодих людей до впливу оточення та низьку здатність критично оцінювати наслідки своїх вчинків. Основними складнощами для кваліфікації провокації щодо неповнолітніх є:

Особливий статус неповнолітнього як потерпілої сторони. У випадках, коли жертвою провокації стає неповнолітній, його вікові, психологічні та соціальні особливості повинні враховуватися під час кваліфікації. Наприклад, неповнолітні можуть не усвідомлювати повною мірою, що стають об'єктом маніпуляцій або підбурювання до правопорушення, що відрізняє їх від дорослих.

Застосування ст. 304 ККУ (Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність) [11]. Ця стаття охоплює випадки, коли дорослий навмисне схиляє, підбурює або змушує неповнолітнього до вчинення протиправних дій. Однак у випадках провокації можуть виникати труднощі з доведенням наміру дорослого саме на створення умов для викриття неповнолітнього, а не лише на залучення до злочинної діяльності. Таким чином, важливо правильно кваліфікувати такі дії та розмежувати їх від звичайного підбурювання.

Розмежування провокації та підбурювання. За кримінально-правовою доктриною, провокація відрізняється від підбурювання тим, що в її основі часто лежить намір не просто схилити до правопорушення, а й викрити чи дискредитувати особу. У випадках із неповнолітніми це розмежування стає складнішим, адже дитина чи підліток може не повністю розуміти сутність своїх дій. Відповідно, при кваліфікації дій дорослого необхідно встановити, чи мав він на меті спонукати неповнолітнього до правопорушення, щоб потім розкрити його як правопорушника.

Доказування умислу провокації. Оскільки провокація правопорушення передбачає спеціальний умисел (створення умов для викриття неповнолітнього як правопорушника), виникають складнощі з доведенням цього елемента. У випадках із неповнолітніми суди повинні враховувати як наявність навмисного впливу, так і поведінку неповнолітнього, рівень його довіри

до провокатора, та інші обставини, що могли б підтвердити схильність дитини підкорятися дорослому.

Психологічний аспект. Кваліфікація провокації правопорушення щодо неповнолітнього вимагає врахування психологічного аспекту, зокрема, впливу, що дорослий здійснює на дитину. Неповнолітні зазвичай не здатні оцінювати правомірність пропозицій дорослих і часто підпадають під тиск або маніпуляції. Тому для суду важливо встановити, чи використав дорослий певні психологічні прийоми або вразливі сторони дитини з метою спонукання її до протиправних дій.

Практичні проблеми правозастосування. На практиці встановлення провокації у випадках із неповнолітніми рідко стає предметом судових справ, оскільки такі ситуації часто кваліфікуються за іншими статтями, такими як підбурювання або втягнення неповнолітнього до правопорушення. Однак у випадках, коли є докази того, що дорослий навмисно прагнув не лише спровокувати правопорушення, а й створити підстави для подальшого викриття, суди можуть застосовувати принципи, подібні до кваліфікації за провокацію.

Для прикладу наведемо Рішення Іванівський районний суд Одеської області № 499/680/21 від 04 жовтня 2021 року, так суд розглядав випадок, коли доросла особа підбурювала неповнолітнього до крадіжки з метою розкрити його як правопорушника. Під час слідства було встановлено, що дорослий систематично впливав на неповнолітнього, обіцяючи винагороду за вчинення дрібної крадіжки. Суд встановив, що дорослий діяв з метою подальшого викриття неповнолітнього, що фактично можна було б вважати провокацією. Однак через відсутність спеціальної норми в ККУ, справу кваліфікували за ст. 304 (Втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність) без урахування особливостей провокаційного наміру. Суд засудив дорослого до поз-

бавлення волі, врахувавши негативний вплив на неповнолітнього [13].

Ще одним протилежним прикладом є Рішення Ратнівський районний суд Волинської області від 23 грудня 2020 року, де суд ухвалив вирок у справі щодо неповнолітнього, обвинуваченого за ч. 2 ст. 307 КК України у незаконному збуті особливо небезпечного наркотичного засобу – канабісу. Неповнолітній ОСОБА_7 був звинувачений у двох епізодах збуту наркотиків 24 квітня та 19 травня 2020 року. Під час судового процесу сторона захисту стверджувала, що мала місце провокація з боку працівників правоохоронних органів, однак суд визнав ці твердження необґрунтованими, зазначивши, що дії працівників поліції відповідали їх службовим повноваженням, а провокація чи підбурювання зі сторони правоохоронців відсутні [14].

Ця справа є прикладом розгляду питання щодо провокації правопорушення у випадку неповнолітнього обвинуваченого, де суд визначив відсутність протиправних дій зі сторони правоохоронців і підтвердив провину неповнолітнього за обвинуваченням у збуті наркотичних засобів.

На основі судових рішень можна зробити висновок, що суди в Україні стикаються з певними проблемами у кваліфікації дій, коли неповнолітні стають об'єктами провокації. Відсутність спеціальних положень щодо провокації правопорушення стосовно неповнолітніх призводить до того, що суди використовують норми про втягнення у злочинну діяльність або підбурювання.

Для повноти наукового дослідження варто звернутись до міжнародного досвіду щодо відповідальності за провокацію правопорушень, зокрема стосовно неповнолітніх, який демонструє важливість жорсткого законодавчого регулювання та захисних механізмів, які оберігають дітей та підлітків від негативного впливу. Так, у Німеччині питання захисту

неповнолітніх від провокацій регулюється комплексом правових норм. У рамках Кримінального кодексу Німеччини встановлено заборону на провокаційні дії, що спонукають до правопорушень, особливо у випадку взаємодії з неповнолітніми. Поліція та інші правоохоронні органи зобов'язані дотримуватися суворих правил під час розслідування з метою запобігання створенню ситуацій, які могли б підштовхнути підлітків до правопорушень.

Важливим елементом є система ювенальної юстиції, що спрямована на реабілітацію неповнолітніх, а не на їх криміналізацію. Суди та соціальні служби Німеччини акцентують увагу на корекції поведінки, а не на покаранні, тому будь-яка провокація зі сторони державних службовців є неприпустимою і може призвести до суворих санкцій.

У США питання провокації правопорушень також жорстко регулюється, особливо щодо неповнолітніх. Верховний Суд США в низці рішень, зокрема у справі «Jacobson v. United States», наголошував, що провокація (або «entrapment») [15] є неправомірною і суперечить конституційним правам. Якщо підліток був спровокований на вчинення правопорушень агентом держави або під впливом тиску, таке правопорушення може бути визнаний недійсним у судовому порядку.

У правозастосовній практиці США надається велика увага до збереження прав підлітків під час проведення розслідувань. Існують суворі вимоги щодо доказів, які отримані в результаті провокаційних дій, а порушення цих вимог може призвести до звільнення неповнолітнього від відповідальності та покарання відповідальних службовців.

У Франції Кримінальний кодекс та Кодекс кримінального процесу включають положення, що забороняють провокаційні дії правоохоронних органів під час роботи з неповноліт-

німи. Французька система ювенальної юстиції акцентує увагу на соціальній допомозі та реабілітації, тому будь-яка провокація зі сторони державних агентів у відношенні до підлітків розглядається як серйозне порушення.

Французька практика попередження правопорушень серед неповнолітніх спрямована на мінімізацію ризиків їхнього залучення до злочинної діяльності, зокрема через посилення контролю над діями правоохоронців та залучення соціальних служб. За порушення законодавства щодо провокації передбачені дисциплінарні та кримінальні санкції.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) встановлює високі стандарти у питаннях захисту неповнолітніх від правопорушень та провокаційних дій, що закріплені в таких міжнародних документах, як:

Конвенція ООН про права дитини (1989). Цей документ зобов'язує держави-учасниці забезпечити захист дітей від усіх форм зловживань, включно з провокаційними діями з боку державних службовців [16].

Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинам серед молоді (Ер-Ріядські керівні принципи). Ці рекомендації підкреслюють важливість профілактики злочинів через освіту, підтримку родин, культурні програми та психологічну допомогу. Особливий акцент ставиться на ролі ювенальної юстиції як системи, яка має охороняти інтереси дітей та надавати їм можливості для реабілітації [17].

Пекінські правила ООН (Мінімальні стандартні правила щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх). У цьому документі вказано, що держави мають забезпечити такі умови, за яких неповнолітні не будуть піддаватись жодним провокаційним діям. Система ювенальної юстиції повинна сприяти соціальній адаптації дітей і допомагати їм уникати правопорушень [18].

Висновки. У результаті проведеного дослідження проблеми кримі-

нальної відповідальності за провокацію кримінального правопорушення щодо неповнолітніх встановлено, що ця тема є надзвичайно актуальною в умовах сучасного суспільства. Неповнолітні, як особливо вразлива категорія, стикаються з серйозними наслідками участі у злочинній діяльності, що може призвести до негативних змін у їхньому психічному та моральному розвитку. В Україні існує прогалина в законодавстві, що ускладнює кваліфікацію дій, пов'язаних із провокацією, оскільки Кримінальний кодекс не містить чітких положень, що регулюють ці питання у контексті неповнолітніх. Це вимагає детального аналізу існуючих правових норм та можливих шляхів їх удосконалення.

Крім того, дослідження міжнародного досвіду показує, що в ряді країн, таких як Німеччина, США та Франція, існують суворі механізми правового захисту неповнолітніх від провокаційних дій. Ці системи акцентують увагу на реабілітації, а не на криміналізації, запобігаючи ситуаціям, що можуть спонукати дітей до злочинних дій. На основі отриманих висновків дослідження пропонується вдосконалити українське законодавство, запровадивши більш чіткі норми, що регулюють питання провокації стосовно неповнолітніх, а також підвищити ефективність правозастосування через відповідне навчання правоохоронців та суддів.

Проблема кримінальної відповідальності за провокацію кримінального правопорушення щодо неповнолітніх є актуальною, зважаючи на особливу вразливість неповнолітніх до злочинних впливів. Провокація, як окремий вид правопорушення, спрямована на спонукання іншої особи до протиправної поведінки з метою подальшого її викриття. Проте законодавство України не містить чітких положень, які регулюють відповідальність за провокацію

щодо неповнолітніх, що створює труднощі для судової практики. Окрім того, вплив цифрових технологій посилює проблему, надаючи нові можливості для маніпуляцій, що збільшує ризик втягнення дітей у правопорушення через Інтернет.

Стаття досліджує питання правового та етичного характеру, які виникають у процесі кваліфікації провокаційних дій, спрямованих на неповнолітніх, і містить порівняльний аналіз українського та міжнародного законодавства. Проаналізовано міжнародні практики, зокрема у Німеччині, Франції та США, де питання захисту неповнолітніх від провокації є пріоритетним, а поліція та правоохоронні органи зобов'язані уникати створення провокаційних ситуацій. У статті зазначено, що відсутність уніфікованих підходів до кримінальної відповідальності за провокацію правопорушень у разі залучення неповнолітніх створює значні правові прогалини.

Завданням дослідження є визначення ключових аспектів кримінальної відповідальності за провокацію правопорушень щодо неповнолітніх, аналіз правових підходів до кваліфікації таких дій та огляд судової практики для подальшого вдосконалення законодавства. Обговорення охоплює рекомендації щодо посилення правових норм та підвищення захисту неповнолітніх на національному рівні, зокрема шляхом впровадження положень, що враховують їхню вразливість, та розвитку механізмів, які гарантуватимуть справедливе розслідування і захист прав дітей.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, провокація правопорушення, неповнолітні особи, правовий захист неповнолітніх, попередження правопорушень, міжнародний досвід, судова практика.

Goncharova O., Taratynov Yu.
Features of criminal liability for provocation of a criminal offense and criminal legal measures regarding minors

The problem of criminal liability for provocation of a criminal offense against minors is relevant, taking into account the special vulnerability of minors to criminal influences. Provocation, as a separate type of crime, is aimed at inciting another person to illegal behavior in order to further expose it. However, the legislation of Ukraine does not contain clear provisions that regulate responsibility for provocation against minors, which creates difficulties for judicial practice. In addition, the influence of digital technologies exacerbates the problem by providing new opportunities for manipulation, which increases the risk of children being involved in online crime.

The article examines the legal and ethical issues that arise in the process of qualifying provocative actions aimed at minors and contains a comparative analysis of Ukrainian and international legislation. International practices were analyzed, in particular in Germany, France and the USA, where the issue of protecting minors from provocation is a priority, and the police and law enforcement agencies are obliged to avoid creating provocative situations. The article states that the lack of unified approaches to criminal liability for the provocation of offenses in the case of the involvement of minors creates significant legal gaps.

The task of the research is to determine the key aspects of criminal liability for provocation of crimes against minors, analysis of legal approaches to the qualification of such actions and review of judicial practice for further improvement of the legislation. The discussion includes recommendations for strengthening legal norms and improving the protection

of minors at the national level, in particular by introducing provisions that take into account their vulnerability and developing mechanisms that will guarantee fair investigations and protection of children's rights.

Key words: criminal law, criminal responsibility, provocation of an offense, minors, legal protection of minors, prevention of offenses, international experience, judicial practice.

Література:

1. Альошина О. І. Визначення провокації злочину в кримінальному праві України. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4, № 5. С. 51-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2005_4_5_16
2. Багаденко І. П. Стан кримінальних правопорушень серед неповнолітніх за період 2017 – 2021 років: аналіз та перспективи. *Наука і правоохорона*. 2022. № 4. С. 106-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2022_4_12
3. Веретянников В. О. Правозастосовне тлумачення провокації кримінального правопорушення в практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4. С. 93-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldivs_2020_4_10
4. Дудченко В. В. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(2). С. 47-50. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjiv_2019_3\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjiv_2019_3(2)_12)
5. Жлобінська Л. Провокації правоохоронних органів на вчинення кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 212-215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_5_39
6. Марченко Т. Ф. Аналіз правових позицій ЄСПЛ щодо провокації кримінального правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. Вип. 60. С. 54-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmtgi_jur_2022_60_14
7. Мотунова Н. Сутність поняття профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.

Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 31. С. 104-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nuiped_2014_31_38

8. Мураненко К. Ю. Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Психологічний часопис. 2019. № 2. С. 85-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_2_8

9. Панова А. В. Проблемні питання відмежування провокації вчинення злочину від негласної діяльності з його контролю у кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2015. №5.2(2).С.222-229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5

10. Петrenchенко С. Залучення неповнолітньої особи в якості свідка (понятого) в справах про адміністративні правопорушення. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadrscirp_2017_1_14

11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

12. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомо-

сті Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

13. Рішення Іванівський районний суд Одеської області у справі № 499/680/21 від 04 жовтня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100089093>

14. Рішення Ратнівського районного суду Волинської області у справі № 166/742/20 від 23 грудня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93750589>

15. *Jacobson v. United States*, 503 U.S. 540 (1992). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/503/540/>

16. Конвенція ООН про права дитини: схвалена резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

17. Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Ріядські керівні принципи») від 14 грудня 1990 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/tu90377?an=&ed=&dtm=&le=>

18. Пекінські правила ООН (Мінімальні стандартні правила щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU85321>

